Rokas Vengalis

Žvalgomieji tyrimai Neries slėnyje, tarp Dūkštų ir Čiobiškio

2013 m. buvo vykdomi žvalgomieji tyrimai Neries slėnyje, atkarpoje nuo Molynės–Panerių iki Rusių Rago kaimų (Vilniaus r., Širvintų r. ir Elektrėnų sav.). Tyrimai vykdyti 15 skirtingų vietų, kuriose bendrai buvo ištirta 215 šurfų ir 1 perkasa (iš viso 228 m^2) bei atlikti kitokio pobūdžio (paviršiaus žvalgymai, žvalgymai metalo detektoriumi, kasiniai) darbai. Pagrindinis tyrimų tikslas buvo duomenų regiono apgyvendinimo sistemos analizei rinkimas. Šie darbai pradėti 2009–2010 m., dalyvaujant LII kartu su VU ir KKRD vykdytame projekte „Kultūrinio kraštovaizdžio raida archeologijos ir gamtos mokslų duomenimis (ARCHEOKRAŠTOVAIZDIS)“ (finansuotame VMSF ir LMT). Tais metais tyrimams vadovavo G. Vėlius, buvo ištirti 367 šurfai, pavyko identifikuoti nemažai naujų, iki tol nežinotų archeologinių objektų (*ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 78–82; *ATL 2010 metais*, V., 2011, p. 87–93). Atsižvelgiant į sėkmingus rezultatus, nuspręsta šiuos tyrimus tęsti ir pasibaigus minėtam projektui.

Pagrindiniu žvalgymų metodu buvo pasirinktas šurfavimas. Kiti metodai – paviršiaus žvalgymas ir kasiniai (angl. *„shovel–test“*) – naudoti nesistemingai, labiau atsitiktinai. Kaip ir 2009–2010 m. vykdytuose žvalgymuose, 2013 m. šurfai taip pat buvo kasami eilėmis, dažniausiai kas 50 m. Dažniausiai šurfuota viena eile, kartais, platesnėse terasose – keliomis. Daugiausiai tirta I ir II Neries terasose, kiek mažiau III ir aukštesnėse. Renkantis tyrimų vietas, pirmiausiai stengtasi užpildyti 2009–2010 m. tyrimų metu likusias nežvalgytas terasas Karmazinų–Kernavės atkarpoje abiejuose Neries krantuose, taip pat pradėti žvalgymai ir žemiau Kernavės – Kernavės–Rusių Rago atkarpoje dešiniajame krante. Žvalgymai vykdyti 15 atskirų regionų (1 pav.). Tirtų regionų ribos apibrėžiamos pagal reljefą – atskirų terasų ribas, jie pavadinti pagal kaimus, į kurių teritorijas patenka. Dalyje terasų buvo iššvalgyta tik dalis teritorijos, likusią dalį planuojama pabaigti ateityje.

Molynės regionas (Vilniaus r., Dūkštų sen.) – tai siaura, 30–80 m pločio, 1,6 km ilgio, Š–P kryptimi besitęsianti I terasa dešiniajame Neries krante (2 pav.). Virš dabartinio Neries upės vandens lygio terasa iškilusi 5–6 m, jos H_{abs} – 66,00–67,00 m. Archeologinių objektų šiame regione nežinoma, tyrimų iki šiol vykdyta nebuvo. 800 m ilgio terasos atkarpoje buvo ištirta 15 šurfų. Beveik visuose šurfuose aptiktas gana nemažas vėlyvų radinių kiekis, o archeologinių radinių aptikta šešiuose. Visuose juose aptikta tik po 1–2 radinius, o aiškesnis kultūrinis sluoksnis nefiksuotas nė viename. Viename šurfe užfiksuotas neaiškios chronologijos (be radinių) objektas – į įžemį įgilinta negili duobė. Tarp archeologinių radinių aiškiai dominuoja titnago nuoskalos, taip pat aptiktas galbūt akmeninio kirvelio arba kaplio fragmentas. Taip pat reikia pažymėti, kad šiame regione esančios sodybos šeimininkas M. Sukackas sveiką akmeninį kirvuką yra radęs savo darže. Archeologinės keramikos aptikta dviejuose šurfuose: viename neaiškios chronologijos nedidelis lipdytinės keramikos fragmentas stipriai apsitrynusiu paviršiumi, kitame – 4 šukės, priklausiusios vienam indui – dubeniui. Ši keramika labai neaiški – pagal išdegimą ir kontekstą (tarp kitų vėlyvos keramikos šukių) ji lyg ir turėtų būti skiriama kaimo keramikai, tačiau gamybos būdas, forma kaimo keramikai visiškai nebū-

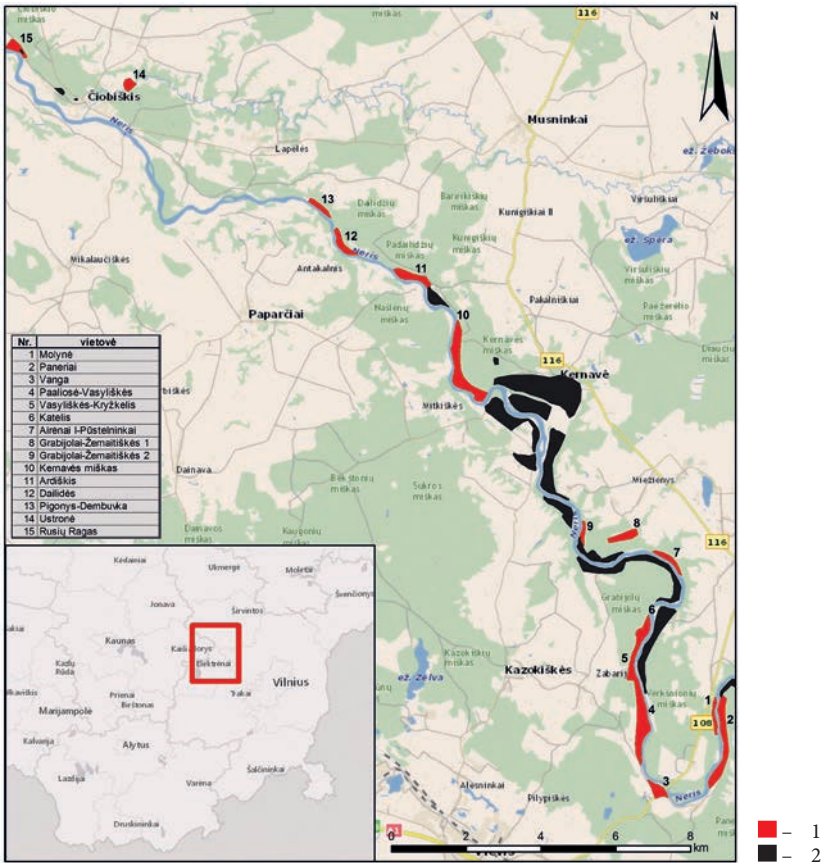

Nr.	vietovė
1	Molynė
2	Paneriai
3	Vanga
4	Paaliosė-Vasyliškės
5	Vasyliškės-Kryžkelis
6	Katelis
7	Airėnai I-Pūstelninkai
8	Grabijolai-Žemaitiškės 1
9	Grabijolai-Žemaitiškės 2
10	Kernavės miškas
11	Ardiškis
12	Dailidės
13	Pigonys-Dembuvka
14	Ustronė
15	Rusių Ragas

1 pav. 1 – 2013 m. tirtos teritorijos; 2 – ankstesniais metais tirtos teritorijos. R. Vengalio brėž.

Fig. 1. 1 – Area investigated in 2013; 2 – investigated area in previous years.

dinga – šiuo atžvilgiu šukės labiau primena vėlyvojo geležies ar net bronzos amžiaus keramiką. Apibendrinant galima konstatuoti, kad šiame regione fiksuoti akmens – bronzos amžiais datuotini apgyvendinimo pėdsakai. Išsiskiria dvi šurfų su radiniais koncentracijos, traktuotinos kaip atskiros archeologinės vietovės, kurias skyrė apie 300 m tarpas su tuščiais šurfais.

Panerių regionas (Elektrėnų sav., Vievio sen.) – tai tiesiai priešais aukščiau aptartą Molynės regioną esanti ilga, 4,1 km ilgio, 100–300 m pločio kairiojo Neries kranto terasa, besitęsianti Š–P kryptimi (2 pav.). Virš dabartinio Neries upės vandens lygio jos paviršius iškilęs 6–9 m (H_{abs} 66,00–69,00 m), didžioji jos dalis turėtų būti priskiriama II Neries viršsalpinei terasai. Regiono P dalyje, Panerių kaime yra išlikę XIX a. statyti dvaro pastatai. Dvaro sodyba įtraukta į NKVR, jos ištakos siekia XVI a. Anksčiau tyrimai vykdyti Panerių regiono Š dalyje – buvo aptikti bronzos – geležies amžiumi datuojami gyvenvietės pėdsakai (*ATL 2010 metais*, V., 2011, p. 89).

Panerių regione buvo ištirti 33 šurfai, atlikti paviršiaus žvalgymai suartuose laukuose. Archeologinių požymių užfiksuota 8 šurfuose, tačiau net 5 iš jų yra labai abejotini. Viename šurfe užfiksuotas neaiškios chronologijos ir kilmės (be radinių) į įžemį įgilintas objektas, galbūt stulpavietė. Kadangi nei šiame, nei aplinkiniuose šurfuose jokių kitų su proistorine žmonių veikla sietinų požymių neužfiksuota, remiantis vien tik šiuo objektu archeologinės vietovės identifikavimui pagrindo nėra. Aiškesni kultūriniai požymiai fiksuoti kitame šurfe, kur buvo aptiktas kultūrinis sluoksnis su 6 smulkiais, deja tiksliau neidentifikuojamais, lipdytinės keramikos fragmentais. Šalia šio šurfo kastuose šurfuose kultūrinio sluoksnio nefiksuota, o ir radinių pasitaikė tik vienas – titnago nuoskala. Visgi aptikti kultūriniai požymiai yra gana aiškūs, todėl šioje vietoje fiksuota nenustatytos chronologijos archeologinė vietovė. Abejotini kultūrinės veiklos požymiai fiksuoti taip pat dviejuose šurfuose, kastuose apie 450 m į P nuo šios vietovės. Juose po dirvožemio sluoksniu fiksuotas apie 5 cm storio tamsiai pilkos spalvos sluoksnis, labai primenantis kultūrinį sluoksnį. Sluoksnyje aptikta degėsių, smulkių angliukų, tačiau jokių radinių, leidžiančių įsitikinti, kad tai tikrai yra archeologinis kultūrinis sluoksnis, neaptikta. Kaip archeologinė vietovė ši vieta neišskirta, tačiau galima spėti, kad papildomi žvalgymai šioje vietoje gali duoti teigiamų rezultatų. Dar 150 m į P nuo čia aptikti jau aiškesni kultūrinės veiklos požymiai – dviejuose šurfuose bei suartame lauke aplink juos aptikta titnaginių nuoskalų, keramikos šukių bei degintinis gyvūno kaulas. Titnago radiniai gali būti datuojami akmens – bronzos amžiais, keramikos viena šukė, ornamentuota bangelių ornamentu, datuotina XIII–XIV a. Kultūrinis sluoksnis abiejuose šurfuose neišlikęs, tačiau radinių kiekis pakankamas,

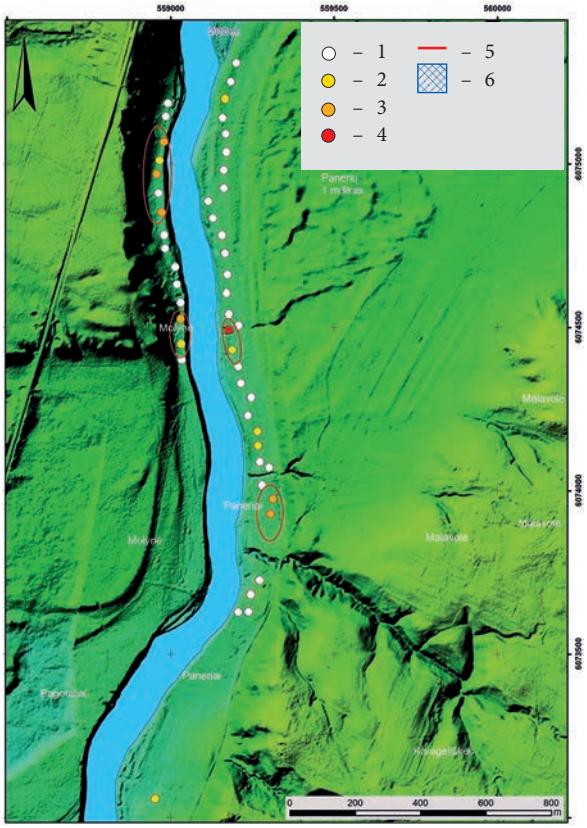

2 pav. Tyrimai Molynės ir Panerių regionuose: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – off-site požymiai; 4 – neintensyvūs apgyvendinimo požymiai; 5 – identifikuotos archeologinės vietos; 6 – ankstesniais metais tirtos teritorijos. R. Vengalio brėž.

Fig. 2. The investigations in the Molynė and Paneriai regions: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – off-site indications; 4 – indication of non-intensive settlement; 5 – identified archaeological area; 6 – investigated area in previous years.

kad šią vietą galima būtų traktuoti kaip archeologinę vietovę. Titnago nuoskalų taip pat aptikta regiono P dalyje žvalgytame suartame lauke. Apibendrinant galima teigti, kad šiame

regione fiksuotos dvi aiškesnės, nors nenustatytos chronologijos, archeologinės vietovės, dar trys vietos traktuotinos kaip abejotinos.

Vangos regionas (Elektrėnų sav., Vievio sen.) – tai trumpa ir plati, apie 600 m ilgio ir 250 m pločio PR–ŠV kryptimi besitęsianti kairiojo Neries kranto terasa (3 pav.). Virš dabartinio Neries upės vandens lygio jos paviršius iškilęs 4–6,5 m (H_{abs} 63,00–65,50 m), todėl ji priskirtina I Neries viršsalpinei terasai. Šis regionas yra 700 m į V nuo prieš tai aptarto Panerių regiono, atskirtas nuo jo užpelkėjusios, greičiausiai palyginti nesenos Neries senvagės. Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol vykdyta nebuvo. Čia buvo ištirti tik 2 šurfai, jokių archeologinių požymių neužfiksuota.

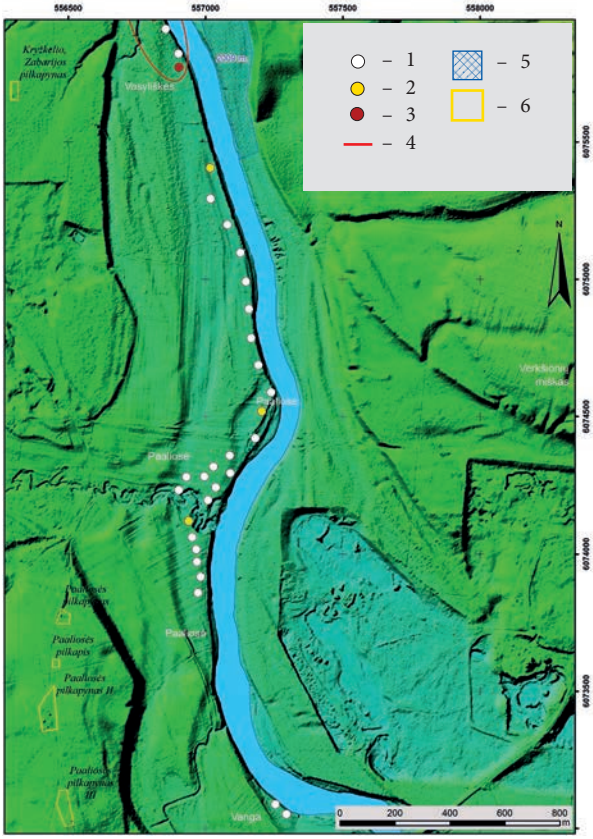

3 pav. Tyrimai Vangos ir Paaliosės–Vasyliškių regionuose: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – identifikuotos archeologinės vietos; 4 – intensyvūs apgyvendinimo požymiai 5 – ankstesniais metais tirtos teritorijos; 6 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 3. The investigations in the Vanga and Paaliosė – Vasyliškės regions: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – indication of intensive settlement; 4 – identified archaeological area; 5 – investigated area in previous years; 6 – boundary of the cultural heritage territory.

Paaliosės–Vasyliškių regionas (Elektrėnų sav., Kazokiškių sen.) – II Neries kairiojo kranto terasa, į ilgį besitęsianti 2,3 km, o į plotį – nuo 80 iki 300 m (3 pav.). Virš upės terasa pakilusi maždaug 5–7 m (H_{abs} 64,50–66,50 m). Regiono P dalyje į Nerį įteka 12 km ilgio upelis – Aliosa. Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol nevykdyta. Šiame regione buvo ištirti 27 šurfai, atlikti paviršiaus žvalgymai suartame lauke. Archeologinių požymių užfiksuota tik 4 šurfuose, ir net 3 iš jų yra abejotini. Viename šurfe aptiktas tamsiai pilko smėlio sluoksnis, dengiamas greičiausiai maišyto, supiltinio (?) gelsvo smėlio sluoksnio. Be tamsesnės spalvos, jokių kitų kultūrinio sluoksnio požymių neužfiksuota, todėl šio šurfo kultūriniai požymiai yra labai abejotini. Kitame prie abejotinų priskirtame šurfe aptiktas vienas titnagas su dvipolinio skaldymo požymiais, tačiau yra galimybė, kad taip nuskelti galėjo ir traktoriaus plūgas. Trečiajame abejotiname šurfe taip pat aptikta viena titnago nuoskala. Ji atskelta žmogaus rankomis, pasidengusi patina, todėl galima spėti, kad yra gana sena (paleolito – mezolito).

Įdomu, kad nuoskala yra apsizulinusiais, neaštriais kraštais, todėl galima spėti, kad galbūt ilgą laiką buvusi vandenyje ir yra patekusi čia iš kitos vietos. Vienintelis šurfas su aiškiais archeologinės vietovės požymiais buvo regiono Š gale. Jame aptiktas apie 20 cm storio tamsiai pilka spalva išsiskiriantis kultūrinis sluoksnis su 6 lipdytinės keramikos fragmentais. Keramika lygaus paviršiaus, su grūsto granito priemaišomis. Kokiam keramikos tipui ją galima būtų priskirti, nėra aišku, tačiau remiantis tuo, kad ji nėra būdinga jokiam geležies amžiaus periodui, tikriausiai ją reikėtų skirti ankstyvajam metalų laikotarpiui (II–I tūkst. pr. Kr.). Ši vieta išskirta kaip archeologinė vietovė, jungiant šį šurfą kartu su kito, Vasyliškių–Kryžkelio regiono, P šurfais.

Vasyliškių–Kryžkelio regionas (Elektrėnų sav., Kazokiškių sen.) ribojasi su prieš tai aptartu Paaliosės–Vasyliškių regionu (4 pav.). Jis išskirtas prie pat Neries šioje vietoje priartėjančioje III terasoje. Terasa 600 m ilgio ir 60–110 m pločio, virš dabartinio Neries upės vandens lygio jos paviršius iškilęs 7–9 m (H_{abs} 66,00–68,00 m). Centrinėje regiono dalyje terasą kerta į Nerį įtekantis 4 km ilgio Rugtupio upelis. Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol nevykdyta. Čia buvo ištirta 19 šurfų, atlikti paviršiaus žvalgymai suartuose laukuose (5 pav.). Archeologinių požymių užfiksuota net 13 iš 19 šurfų. Regiono P dalyje, į P nuo Rugtupio, fiksuoti apgyvendinimo pėdsakai, pagal titnago ir keramikos radinius datuojami dviem atskirais periodais – mezolitu (taisyklinga skeltė) ir ankstyvuoju bronzos amžiumi (keramika brūkšniuotu paviršiumi). Aptikta ir keramikos lygiu paviršiumi, kurios chronologija nėra aiški. Atskiruose šurfuose aptikta po vieną ar kelis radinius, beveik visuose taip pat fiksuotas ir gelsvai pilkos spalvos kultūrinis sluoksnis.

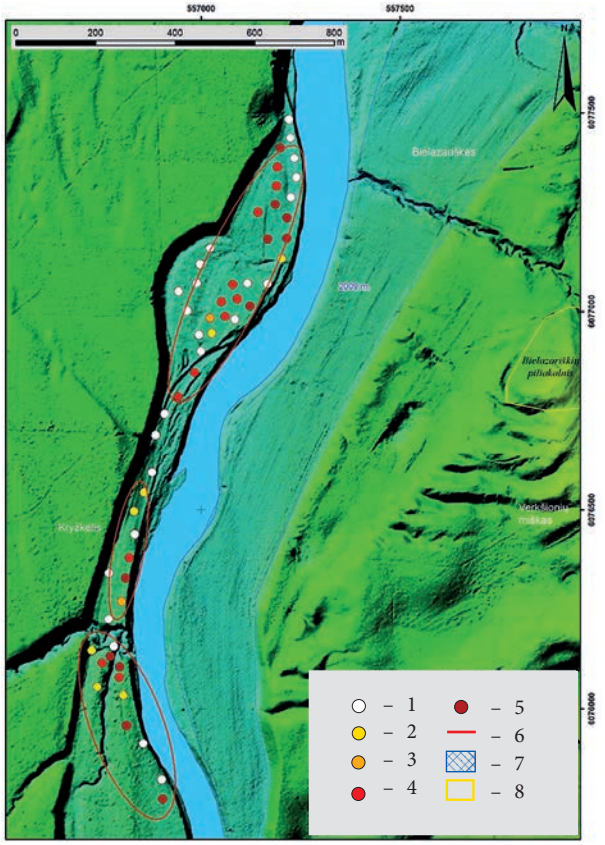

4 pav. Tyrimai Vasyliškių–Kryžkelio ir Katelio regionuose: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – off-site požymiai; 4 – neintensyvūs apgyvendinimo požymiai; 5 – intensyvūs apgyvendinimo požymiai; 6 – identifikuotos archeologinės vietos; 7 – ankstesniais metais tirtos teritorijos; 8 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 4. The investigations in the Vasyliškės – Kryžkelis and Katelis regions: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – off-site indications; 4 – indication of non-intensive settlement; 5 – indication of intensive settlement; 6 – identified archaeological area; 7 – investigated area in previous years; 8 – boundary of the cultural heritage territory.

Viename šurfe aptikti du objektai – įgilintos duobės, kuriose rasta titnago ir keramikos radinių. Į Š nuo Rugtupio taip pat fiksuoti aiškūs apgyvendinimo pėdsakai. 4 šurfuose fiksuotas tamsiai pilkos spalvos kultūrinis sluoksnis, kas leistų jį sieti jau su vėlyvesniais – geležies amžiaus laikotarpiais. Tą patvirtina ir kai kuriuose šurfuose rasti radiniai – vėlyvoji brūkšniuotoji keramika, datuotina II a. Viename šurfe taip pat aptikta ir stulpavietė. Be pirmųjų amžių po Kr. apgyvendinimo pėdsakų, čia taip pat aptikta ir mezolitinių radinių – stipriai patinuotos titnago nuoskalos ir skeltė. Atliktų tyrimų duomenimis, visas Vasyliškių–Kryžkelio regionas gali būti traktuojamas kaip dvi archeologinės vietovės, kurias skiria Rugtupio upelis.

Katelio regionas (Elektrėnų sav., Kazokiškių sen.; kadangi nepatenka į jokio kaimo teritoriją, pavadintas išnykusio kaimo vardu) ribojasi su prieš tai aptartu Vasyliškių–Kryžkelio regionu, atskirtas nuo jo, kadangi yra žemesnėje, I Neries terasoje. Tai apie 900 m ilgio ir iki 220 m pločio terasa, besitęsianti PV–ŠR kryptimi (4 pav.). Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol vykdyta nebuvo. Katelio regione ištirti 35 šurfai, atlikti paviršiaus žvalgymai suartuose laukuose. Archeologinių požymių užfiksuota 18 iš 35 šurfų ir beveik visuose jų kultūriniai požymiai gana aiškūs. Rezultatyvūs šurfai tęsiasi be pertrūkių per visą regiono ilgį, tušti buvo tik šurfai regiono centrinės dalies galinėje dalyje bei Š dalies šurfai su aliuviniais sluoksniais buvusios senvagės vietoje ir tarpe tarp senvagės ir dabartinės upės. Kituose šurfuose aptiktas iki 25 cm storio kultūrinis sluoksnis su geležies šlako, titnago ir lipdytinės keramikos radiniais. Tarp keramikos vyravo lipdytinė keramika lygiu paviršiumi, viena jų puošta horizontalių linijų ornamentu. Didžioji jos dauguma greičiausiai datuotina vėlyvuoju geležies amžiumi. Tarp titnago dirbinių aiškesnės chronologijos dirbinių nepasitaikė. Remiantis šiais duomenimis, visas Katelio regionas gali būti traktuojamas kaip archeologinė vietovė. Šioje vietoje būta greičiausiai vėlyvuoju geležies amžiumi datuotinos gyvenvietės, tačiau yra ir kitų laikotarpių požymių – pavienės šukės grublėtu ir brūkšniuotu paviršiumi, titnago radiniai.

Airėnų–Pūstelninkų regionas (Vilniaus r., Dūkštų sen.) yra apie 1,5 km atstumu į Š–ŠR nuo Katelio regiono, priešingame – dešiniajame Neries krante. Tai nedidelė, 800 m ilgio ir iki 100 m pločio terasa, einanti PR–ŠV kryptimi (6 pav.). Virš dabartinio Neries upės vandens lygio jos paviršius iškilęs 5–6 m (H_{abs} 62,00–63,00 m), ji priskirtina I Neries viršsalpinei terasai. Terasa labai uždara – per visą savo ilgį nuo aplinkinės teritorijos atskirta stačiais ir aukštais, net iki 30 m aukščio šlaitais, kurie abiejuose terasos galuose prieina prie pat upės. Centrinėje terasos dalyje ją kerta 2 į Nerį įtekantys bevardžiai upeliai, slėnio šlaite suformavę gilias stačiašlaites griovas. Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol vykdyta nebuvo. Regione buvo ištirta 13 šurfų, archeologinių požymių užfiksuota 8 iš jų. Aiškiausi fiksuoti centrinėje dalyje, teritorijoje tarp abiejų minėtų upelių. Viename iš čia kastų šurfų aptiktas kultūrinis sluoksnis su daugiau nei 70 keramikos šukių, tarp kurių aiškiai dominavo vėlyvoji grublėtoji keramika. Kiti šurfai tokiu radinių gausumu nepasižymėjo, tačiau ŠV regiono dalyje taip pat aptikta gana patikimų archeologinių požymių – kultūrinio sluoksnio likučiai su šlako ir keramikos radiniais. Viename šurfe aptiktas į įžemį įgilintas objektas, primenantis stulpavietę. Atliktų tyrimų duomenimis, Airėnų–Pūstelninkų regionas visas gali būti traktuojamas kaip archeologinė vietovė – I tūkst. vidurio neįtvirtinta gyvenvietė.

5 pav. Šurfas Vasyliškių–Kryžkelio regione. R. Vengalio nuotr.

Fig. 5. A test pit in the Vasyliškės–Kryžkelis region.

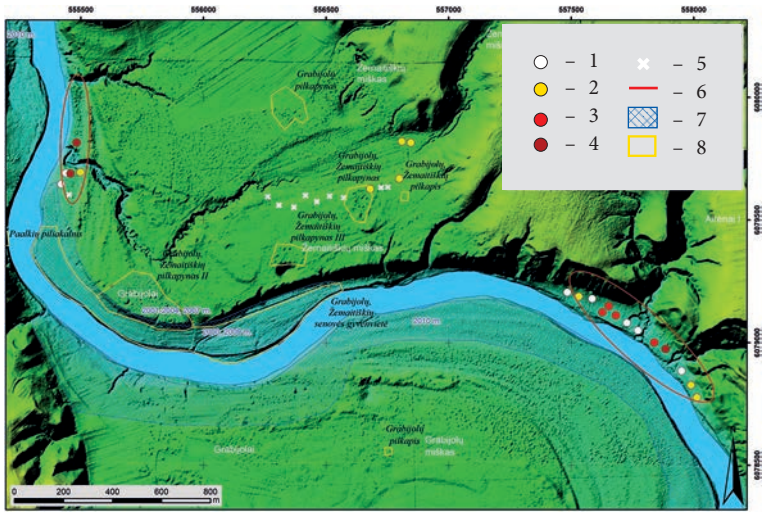

6 pav. Tyrimai Airėnų–Pūstelninkų ir Grabijolų–Žemaitiškių 1 regionuose 1 ir 2: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – neintensyvūs apgyvendinimo požymiai; 4 – intensyvūs apgyvendinimo požymiai; 5 – kasiniai; 6 – identifikuotos archeologinės vietos; 7 – ankstesniais metais tirtos teritorijos; 8 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio nuotr.

Fig. 6. The investigations in the Airėnai–Pūstelninkai region and Grabijolai–Žemaitiškės regions 1 and 2: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – indication of non-intensive settlement; 4 – indication of intensive settlement; 5 – excavation; 6 – identified archaeological area; 7 – investigated area in previous years; 8 – boundary of the cultural heritage territory.

Grabijolų–Žemaitiškių regionas 1 (Vilniaus r., Dūkštų sen.) yra apie 800 m į ŠV nuo Airėnų–Pūstelninkų regiono. Jis buvo išskirtas viršutinėse Neries terasose esančiame Neries intako Airupės slėniuke. Tai 600 m ilgio ir 220 m pločio negili lomelė, einanti R–V kryptimi (6 pav.). Virš dabartinio Neries vandens lygio šis slėniukas pakilęs 21–23 m, H_{abs} 78,00–80,00 m. Aplink šį regioną yra gausu žinomų archeologinių paminklų. Tai net 4 atskiri pilkapynai, artimiausias jų, Grabijolų, Žemaitiškių pilkapynas (netyrinėtas) ribojasi su šiuo regionu. Čia buvo ištirti 4 šurfai bei 11 kasinių. 2 šurfai buvo iškasti pačiame upelio slėnyje. Abiejuose fiksuoti sluoksniai su gausiomis angliukų priemaišomis, kurie galbūt susiję su lydimine žemdirbyste. Taip pat buvo žvalgoma ant šio slėniuko kraštą žyminčios terasėlės, šalia Grabijolų (Žemaitiškių) pilkapyno. Pradžioje čia buvo kasami kasiniai, išdėstyti eile 50 m atstumu vienas nuo kito. Dviejuose kasiniuose aptikus tamsiai pilkos žemės sluoksnius, jų vietose buvo iškasti šurfai. Abiejuose šurfuose tamsiai pilkos žemės sluoksniuose radinių, išskyrus angliukus, nerasta. Galima spėti, kad šie sluoksniai galbūt susiję su pilkapynu – sunykusių pilkapių griovių ar pagrindo liekanos ar kokių nors apeigų (su ugnimi) atlikimo vieta. Aiškesnių naujų archeologinių vietovių šiame regione neidentifikuota.

Grabijolų–Žemaitiškių regionas 2 (Vilniaus r., Dūkštų sen.) yra 800 m į V nuo Grabijolų–Žemaitiškių regiono 1. Tai nedidelė, 800 m ilgio ir 40–50 m pločio terasėlė dešiniajame Neries krante, einanti P–Š kryptimi (6 pav.). Virš dabartinio Neries vandens lygio terasa pakilusi 9–10 m (H_{abs} 65,50–66,50 m), priskirtina III Neries terasai. Terasą skersai kerta dviejų upelių išgraužti kanjonai. Vienas jų – tai jau minėta Airupė, kuri šioje vietoje ir įteka į Nerį, kitas – bevardis 1,5 km ilgio upelis. Pačiame šiame regione archeologinių objektų iki šiol žinoma nebuvo, bet 300 m į P nuo jo yra didelė Grabijolų–Žemaitiškių neįtvirtinta gyvenvietė.

2009 m. žvalgomųjų tyrimų metu (*ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 78–82) žvalgant iš P pusės su šiuo regionu besiribojančią I Neries terasą, viename šurfe, iškastame jau prie pat III terasos šlaito, buvo aptikta pavienė smulki keramikos šukė brūkšniuotu paviršiumi. Tuomet šios šukės kontekstas taip ir liko neaiškus, todėl nuspręsta šioje vietoje dar keletą šurfų iškasti 2013 m. Pradžioje iškasti 4 šurfai ir 1 kasinys P regiono dalyje, į P nuo Airupės. Trijuose šurfuose ir kasinyje kultūrinių požymių užfiksuota nebuvo, tuo tarpu ketvirtajame aptiktas gelsvai pilko smėlio kultūrinis sluoksnis su 8 šukėmis brūkšniuotu paviršiumi ir 12 titnago nuoskalų. Brūkšniuotoji keramika nėra būdinga brūkšniuotosios keramikos kultūrai, ji kur kas panašesnė į ankstyvojo bronzos amžiaus Tšineco kultūros keramiką. Kadangi atrastas archeologinis objektas pasirodė įdomus, nuspręsta šioje vietoje ištirti kiek didesnį plotą. Šurfo vietoje matuota 3x3 m dydžio perkasa. Joje kaip ir šurfe aptiktas apie 30 cm storio gelsvai pilko smėlio kultūrinis sluoksnis su radiniais, kurių, įskaičiuojant ir šurfo radinius, aptikta iš viso 140 – 76 titnago, 4 akmens, 59 keramikos ir 1 molio tinko radinys. Tarp jų galima atskirai paminėti bronzos amžiumi datuotiną akmeninio kirvelio su skyle kotui fragmentą bei titnaginį lanceto fragmentą, datuotiną mezolito laikotarpiu. Visgi panašu, kad beveik visi radiniai (keramika brūkšniuotu paviršiumi ir dvipolinės skaldymo technikos titnago skalda), išskyrus porą mezolitinių titnagų, turėtų priklausyti vienam kompleksui, datuotinam ankstyvuoju bronzos amžiumi. Taip pat buvo iškastas vienas šurfas

7 pav. Radiniai iš Grabijolų–Žemaitiškių regiono 2. R. Vengalio nuotr.

Fig. 7. Finds from Grabijolai – Žemaitiškės region 2.

kitame Airupės krante. Jame situacija buvo analogiška – aptiktas gelsvai pilko smėlio kultūrinis sluoksnis su ankstyvuoju bronzos amžiumi datuotinais keramikos ir titnago radiniais (7 pav.). Čia taip pat aptikta keletas įdomesnių radinių – tai trikampis strėlės antgalis su įkote bei keramikos šukė puošta trikampio skerspjūvio voleliais. Taigi, šiame regione buvo identifikuota įdomi ankstyvojo bronzos amžiaus gyvenvietė, kurioje panašu, kad gali būti grynas, nemaišytas vieno laikotarpio radinių kompleksas.

Kernavės miško regionas (Širvintų r., Kernavės sen.) yra dešiniajame Neries krante, jis ribojasi su Kernavės kultūriniu rezervatu, užima apie 2 km ilgio pakrantę į V nuo jo (8 pav.). Tai II Neries terasa, ji 100–250 m pločio, virš dabartinio Neries upės vandens lygio iškilusi 7–8 m (H_{abs} 60,00–61,00 m). Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol vykdyta nebuvo. Čia ištirta 18 šurfų ir 1 kasinys. Archeologinių požymių užfiksuota tik 3 šurfuose. Dviejuose aptikta po vieną titnago nuoskalą, trečiajame – tamsesnės spalvos grunto sluoksnis be radinių – greičiausiai kultūrinis, bet turbūt vėlyvas. Naujų archeologinių vietovių šiame regione neišskirta, tačiau aptiktos dvi titnago nuoskalos

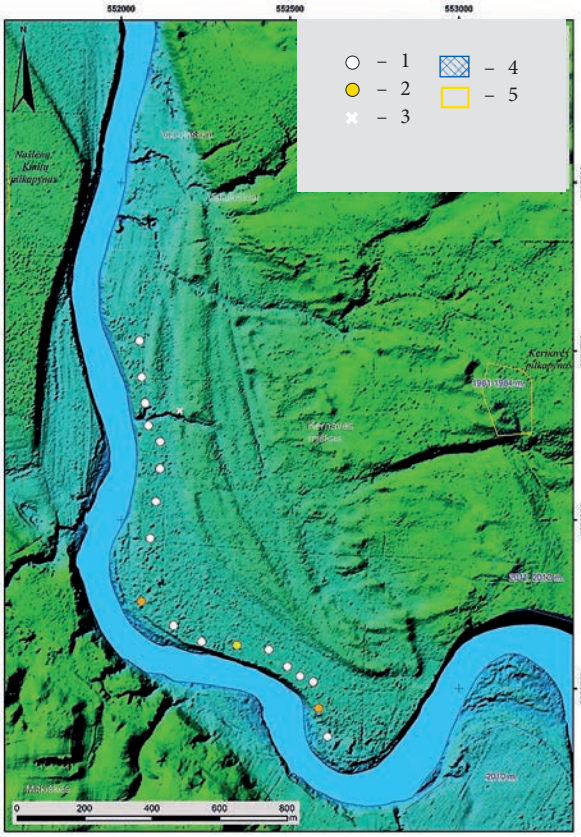

8 pav. Tyrimai Kernavės miško regione: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – kasiniai; 4 – ankstesniais metais tirtos teritorijos; 5 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 8. The investigations in the Kernavė Forest region: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – excavation; 4 – investigated area in previous years; 5 – boundary of the cultural heritage territory.

rodo, kad šioje vietoje kažkokia, nors ir neintensyvi veikla proistorėje (greičiausiai akmens amžiuje) visgi vyko.

Ardiškio regionas (Širvintų r., Kernavės sen.) – tai apie 1 km ŠV kryptimi nuo Kernavės miško regiono nutolusi dešiniajame Neries krante esanti I terasa, besitęsianti 1,5 km PR–ŠV kryptimi (9 pav.). Terasos plotis svyruoja nuo 80 iki 300 m, virš dabartinio Neries vandens lygio ji pakilusi 6–8 m (H_{abs} 58,00–60,00 m). Regiono PR dalyje yra saugoma Ardiškio neįtvirtinta gyvenvietė. Joje ir jos aplinkoje žvalgomieji tyrimai vykdyti 1989 m. (A. Luchtanas), 2008 m. (G. Vėlius) ir 2011 m. (T. Poška). Kai kuriose vietose aptiktas kultūrinis sluoksnis su I tūkst. ir II tūkst. pradžios radiniais. Regiono pakraščiais, ant viršutinių slėnio terasų krašto yra išsidėsčiusi visa eilė pilkapių grupių, kurios tęsiasi net 3 km ilgio atkarpoje.

Tyrimai vykdyti tik regiono ŠV dalyje, kadangi PR dalyje gyvenvietė jau žinoma. Buvo iškasta 10 šurfų. Archeologinių požymių užfiksuota 7 šurfuose ir 1 kasinyje. Kai kur tie požymiai buvo pakankamai aiškūs, kai kur – tik abejotini. Daugumoje šurfų aptikta pavienių titnago, keramikos radinių, juose taip pat fiksuotas ir tamsaus grunto kultūrinis sluoksnis. Viename šurfe centrinėje regiono dalyje aptiktas intensyvus kultūrinis sluoksnis su daugiau nei 100 keramikos ir titnago radinių. Tarp keramikos dominavo vėlyvoji grublėtoji keramika (10 pav.), aptikta ir apžiestos XIII–XIV a. datuotinos keramikos šukių. Po kultūriniu sluoksniu aptiktas į įžemį įgilintas objektas. Regiono V gale viename šurfe ir kasinyje taip pat aptiktas kultūrinis sluoksnis, kuriame vyravo su geležies gavyba susiję radiniai – geležies šlakas. Remiantis atliktų tyrimų rezultatais, beveik visą šį regioną galima traktuoti kaip archeologinę vietovę. Jo PR dalis jau anksčiau buvo saugoma kaip neįtvirtinta gyvenvietė, tuo tarpu 2013 m. tyrimai parodė, kad gyvenvietė egzistavo ir ŠV dalyje. Naujai identifikuotos gyvenvietės dalies chronologija yra ilga – čia aptikta ir akmens amžiaus, ir I tūkst., ir XIII–XIV a. radinių.

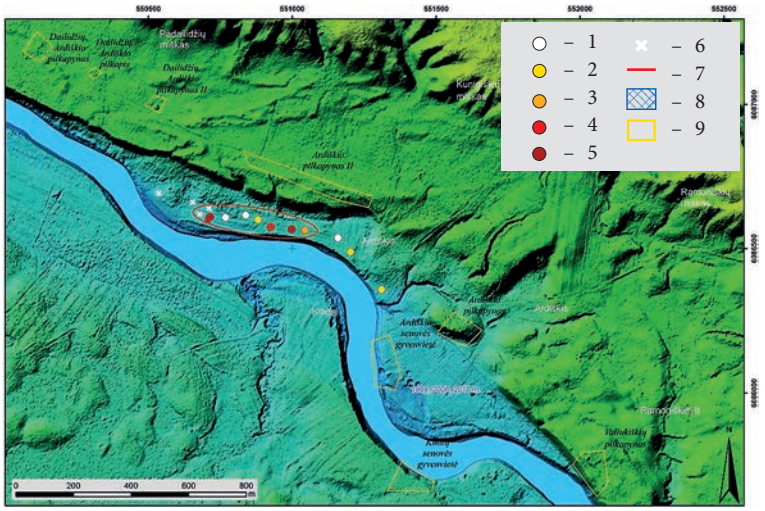

9 pav. Tyrimai Ardiškio regione: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – off-site požymiai; 4 – neintensyvūs apgyvendinimo požymiai; 5 – intensyvūs apgyvendinimo požymiai; 6 – kasiniai; 7 – identifikuotos archeologinės vietos; 8 – ankstesniais metais tirtos teritorijos; 9 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 9. The investigations in the Ardiškis region: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – off-site indications; 4 – indication of non-intensive settlement; 5 – indication of intensive settlement; 6 – excavation; 7 – identified archaeological area; 8 – investigated area in previous years; 9 – boundary of the cultural heritage territory

Dailidžių regionas (Širvintų r., Kernavės sen.) yra dešiniajame Neries krante, 1,2 km atstumu į V nuo Ardiškio regiono. Tyrinėtas regionas yra 1 km ilgio ir 50–70 m pločio, susidedantis iš dviejų dalių – 600 m ilgio PR dalies, kuri yra I terasoje, virš dabartinio Neries lygio pakilusi apie 6 m (H_{abs} 57,50 m) ir 250 m ilgio ŠV dalies, kuri yra jau III terasoje – 9–10 m virš Neries (H_{abs} 60,00–61,00 m) (11 pav.). Š dalyje

10 pav. Keramika iš Ardiškio regiono. R. Vengalio nuotr.

Fig. 10. Pottery from the Ardiškis region.

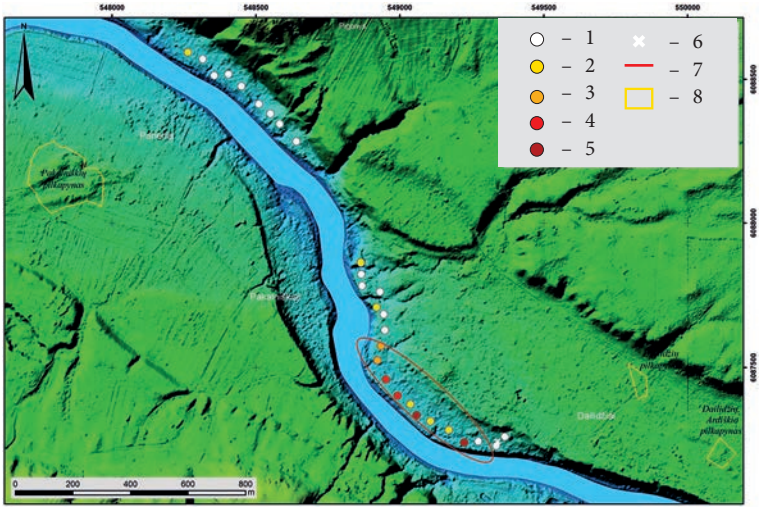

11 pav. Tyrimai Dailidžių ir Pigonių – Dembuvkos regionuose: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – off-site požymiai; 4 – neintensyvūs apgyvendinimo požymiai; 5 – intensyvūs apgyvendinimo požymiai; 6 – kasiniai; 7 – identifikuotos archeologinės vietos; 8 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 11. The investigations in the Dailidžiai and Pigonys – Dembuvka regions: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – off-site indications; 4 – indication of non-intensive settlement; 5 – indication of intensive settlement; 6 – excavation; 7 – identified archaeological area; 8 – boundary of the cultural heritage territory

terasą kerta bevardis į Nerį įtekantis upelis. Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol vykdyta nebuvo.

Šiame regione buvo ištirta 19 šurfų. Aiškesnių ar abejotinų archeologinių požymių užfiksuota 11 šurfų. Aiškiausi požymiai fiksuoti regiono PR dalyje, kur keliuose šurfuose aptiktas tamsaus grunto kultūrinis sluoksnis su gana gausiais radiniais (keramika, titnagas, molio tinkas), degėsiais bei degusiais akmenimis. Keramika įvairių geležies amžiaus laikotarpių – senajam geležies amžiui būdinga brūkšniuotoji, viduriniajam būdinga grublėtoji ir vėlyvajam skirtina lipdytinė keramika lygiu paviršiumi. Aplink šiuos šurfus kastuose šurfuose taip pat aptiktas kultūrinis sluoksnis be radinių. Toliau į V esančiuose šurfuose kultūrinis sluoksnis nebeaptinkamas, bet juose pasitaiko po keletą titnago ar keramikos radinių. Regiono ŠV dalyje, III terasoje fiksuoti tik abejotini archeologiniai požymiai – viename šurfe paviršiniame sluoksnyje aptikti keli perdegę akmenys, kitame fiksuotas į įžemį įgilintas objektas be radinių, kuris gali būti tiek kultūrinės, tiek ir gamtinės kilmės. Remiantis šiais tyrimais, archeologine vietove galima įvardyti visą tyrinėtą I terasą, kurios apgyvendinimas datuotinas I tūkst. III terasą įvardyti kaip archeologinę vietovę duomenų nepakanka.

Pigonių–Dembuvkos regionas (Širvintų r., Čiobiškio sen.) yra dešiniajame Neries krante, 400 m atstumu į ŠV nuo Dailidžių regiono. Tai net 2,7 km ilgio II Neries terasa, besitęsianti PR–ŠV ir R–V kryptimi. Terasos R dalis siaura,

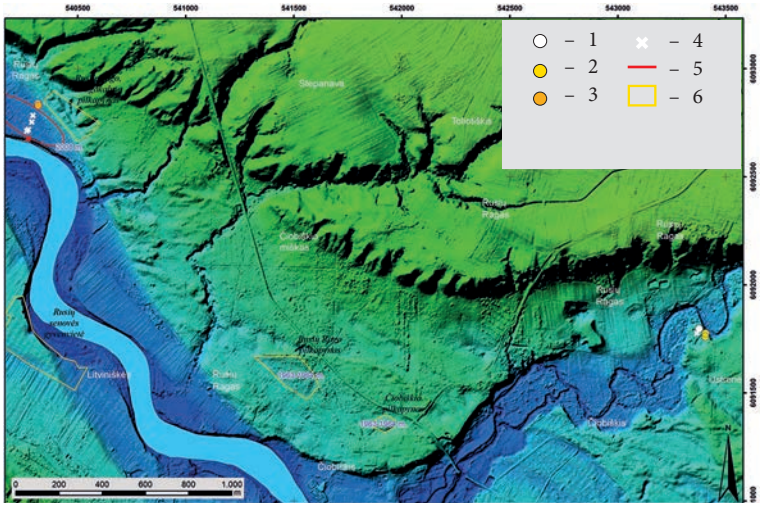

12 pav. Tyrimai Ustronės ir Rusių Rago regionuose: 1 – archeologinių objektų požymių neužfiksuota; 2 – abejotini archeologinių objektų požymiai; 3 – off-site požymiai; 4 – kasiniai; 5 – identifikuotos archeologinės vietos; 6 – kultūros vertybių ribos. R. Vengalio brėž.

Fig. 12. The investigations in the Ustronė and Rusių Ragas regions: 1 – no indication of archaeological objects; 2 – questionable indication of archaeological objects; 3 – off-site indications; 4 – excavation; 5 – identified archaeological area; 6 – boundary of the cultural heritage territory.

maždaug 100 m pločio, tuo tarpu V išplatėja iki 300 m. Virš dabartinio Neries vandens lygio terasa iškilusi 6–7 m (H_{abs} 56,00–58,00 m). Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol čia nevykdyta. Buvo tirtas tik siaurasis terasos R galas (11 pav.). Čia ištirti 9 šurfai, iš kurių nė viename neaptikta aiškesnių archeologinių požymių. Tik viename šurfe aptikta abejotinų požymių – tamsesnio grunto sluoksnis, panašus į kultūrinį, tačiau be radinių.

Ustronės regionas (Širvintų r., Čiobiškio sen.) yra dešiniojo Neries intako Musės kairiajame krante, 700 m į ŠR nuo Čiobiškio miestelio. Regionas yra vietoje, kur Musės slėnis kerta aukštesniąsias Neries slėnio terasas (12 pav.). Šioje vietoje, ties Musės upės daroma kilpa yra susiformavusi nedidelė, maždaug 110x100 m dydžio terasėlė, virš vidutinio Musės vandens lygio pakilusi 5–6 m (H_{abs} 59,50 m). Žinomų archeologinių objektų regione nėra, tyrimų iki šiol vykdyta nebuvo.

Atlikti tyrimus šioje vietoje paskatino Musės upės atodangos viršutinėje dalyje pastebėtas tamsios degėsingos žemės sluoksnis (13 pav.). Čia buvo iškasti 3 šurfai ir 1 kasinys, atlikti paviršiaus žvalgymai atodangoje bei jos apačioje nubyrėjusiame grunte. Atodangoje esantis sluoksnis iš pažiūros atrodo neabejotinai kultūrinis, tačiau paviršiuje aptikti jokių radinių nepavyko. Netoli atodangos buvo iškasti 2 šurfai. Jų stratigrafija buvo analogiška atodangoje matomai stratigrafijai – po miškožemio sluoksniu atsidengė tamsiai pilkas – juodas sluoksnis su smulkiais degėsiukais bei degusiais akmenimis. Visgi jokių radinių abiejuose šurfuose neaptikta. Dar vienas šurfas bei kasinys iškasti kiek atokiau nuo atodangos, juose šio tamsaus sluoksnio nebėra. Nors yra daug panašumų,

kad aptiktas objektas turėtų būti archeologinis, visgi to įrodyti atliktais tyrimais nepavyko.

Rusių Rago regionas (Širvintų r., Čiobiškio sen.) yra dešiniajame Neries krante, 2 km į ŠV nuo Čiobiškio miestelio. Tai pusmėnulio formos I Neries terasa, 800 m ilgio ir iki 300 m pločio, besitęsianti PR–ŠV kryptimi (12 pav.). Terasa virš dabartinio Neries vandens lygio pakilusi apie 6 m (H_{abs} 53,00 m). Š dalyje terasą kerta nedidelis, vos 1,2 km ilgio upelis Melnytėlė. Visai šalia šio regiono, III terasoje, yra žinomas Rusių Rago–Žvagakalnio pilkapynas, į kurio vizualinės apsaugos pozonį yra įtrauktas visas šis regionas. Archeologiniai tyrimai regione vykdyti 2008 m. Tuomet iškasti 4 šurfai regiono R dalyje, aptikta keletas geležies šlako radinių (*ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 560).

Čia buvo iškasti 2 šurfai – 2x1 ir 4x1 m dydžio, 5 kasiniai, atlikti paviršiaus žvalgymai Neries kranto atodangoje. Šurfai čia kasti kitu tikslu nei visuose kituose regionuose – buvo atliekami žvalgomieji tyrimai būsimo elektros kabelio vietoje. Elektros kabelį buvo planuojama kasti nuožulniame šlaite tarp I ir III terasų, jis turėjo būti 20 m ilgio. Kabelio vietoje buvo iškasti du 2 šurfai. Abiejuose iškart po miškožemiu atsidengė smulkaus gelsvo smėlio įžemis. Viename šurfe aptikta šukė – lipdytinės keramikos lygiu paviršiumi mažo puodelio ar dubenėlio į išorę atriestu kakliuku fragmentas. Keramika datuotina vėlyvuoju geležies amžiumi, tokios aptinkama ir šio laikotarpio pilkapiuose. Todėl, sprendžiant pagal šukės radimo vietą, labiausiai tikėtina, kad ji čia yra patekusi iš suardyto greta esančiam pilkapynui priklausiusio pilkapio.

Atliekant minėtus žvalgomuosius tyrimus, pasinaudota proga pažvalgyti ir arčiau upės esančią terasos dalį. Pradžioje buvo iškasti 5 kasiniai, išdėstyti eile skersai terasos. Visuose iškart po nestoru dirvožemio sluoksniu buvo aptiktas smėlio ar žvyro įžemis. Svarbiausių

14 pav. Bendras Neries krante esančios atodangos vaizdas Rusių Rago regione. R. Vengalio nuotr.

Fig. 14. General view of a Neris bluff in the Rusių Ragas region.

duomenų šiame regione suteikė paviršiaus žvalgymai Neries kranto atodangoje, kurioje puikiai matosi kultūrinis sluoksnis ir jame esantys radiniai (14 pav.). Kultūrinis sluoksnis matomas daugiau nei 100 m ilgio atkarpoje, jis tamsiai pilkos spalvos, vietomis iki 50–70 cm storio (15 pav.). Paviršiuje surinkta keliasdešimt lipdytinės keramikos (brūkšniuotosios, grublėtosios, lygiu paviršiumi) ir geležies šlako radinių. Taigi, galima konstatuoti, kad čia aptikta nemaža gyvenvietė, egzistavusi I tūkst. Kultūrinis sluoksnis išlikęs arčiau upės esančioje terasos dalyje, toliau nuo upės jo aptikti nepavyko, tačiau ir žvalgyta tik labai fragmentiškai. Kaip archeologinę vietovę galima įvardyti visą žvalgytą regiono R dalį, pratęsiant ją iki 2008 m. tirto šurfo su geležies šlako radiniais. Gyvenvietei šiuo metu kyla didelis pavojus dėl ardomųjų gamtinių veiksnių – Neries upės sukeliamos erozijos.

Apibendrinant 2013 m. vykdytų žvalgomųjų tyrimų rezultatus, iš 215 šurfų jokių ar-

13 pav. Musės kranto atodangos viršuje matomas juodos degėsingos žemės sluoksnis Ustronės regione. R. Vengalio nuotr.

Fig. 13. A layer of black charcoally soil visible at the top of a Musė bluff in the Ustronė region.

15 pav. Atodangoje matomas kultūrinis sluoksnis Rusių Rago regione. R. Vengalio nuotr.

Fig. 15. A cultural layer visible in a bluff in the Rusių Ragas region.

cheologinių požymių (archeologiniais požymiais nelaikant vėlyvų kaimaviečių radinių ir sluoksnių) neužfiksuota 126-iuose (58 %), abejotini archeologiniai požymiai – 37-iuose (17 %), aiškesni – 52-uose (24 %) šurfuose. Vertinant pagal regionus, iš tyrinėtų penkiolikos net dešimtyje užfiksuotos naujos iki tol nežinotos archeologinės vietovės. Likusiuose penkiuose arba tyrimai buvo labai menkos apimties (Vanga), arba aptikti bent jau abejotini archeologiniai požymiai ar pavieniai radiniai. Kadangi tyrinėta vietose, kur archeologinių paminklų nežinota, tai galima vertinti kaip labai didelį procentą, rodantį itin tankų archeologinių objektų paplitimą Neries slėnio terasose. Susumuojant šių metų tyrimų rezultatus su anksčiau, 2009–2010 m. atliktais tyrimais (vadovas G. Vėlius), galima neabejoti, kad panašių rezultatų galima tikėtis ir kituose, dar netirtuose regionuose Neries slėnio terasose.

2013 m. tyrimų metu iš viso buvo identifikuota 12 naujų archeologinių vietovių. Jose aptikti kultūriniai sluoksniai ir įvairių laikotarpių – mezolito, ankstyvojo bronzos amžiaus, I tūkst. ir II tūkst. pradžios – radiniai, greičiausiai susiję su gyvenamąja ir ūkine to meto bendruomenių veikla.

The field evaluation in the Neris valley between Dūkštos and Čiobiškis

In 2013, an evaluation was conducted in the segment of the Neris valley from the villages of Molynė–Paneriai to the village of Rusių Ragas (Vilnius District, Širvintos District, and Elektrėnai Municipality). Investigations occurred in 15 different places (Fig. 1), where a total of 215 test pits and 1 trench (a total of 228 m^2) were excavated and other (fieldwalking, metal detector surveys, shovel testing) work performed.

The main goal of the investigations was collecting data for an analysis of the region's settlement system. Test pitting was selected as the main evaluation method. Other methods, i.e. fieldwalking and shovel testing were not used systematically. The test pits were excavated in rows, usually every 50 m. Generally one row of test pits was made, several rows sometimes occurring on wider terraces. Mostly the first and second Neris terraces were evaluated, somewhat less the third and higher terraces. Evaluations were conducted in 15 separate regions named after the villages, which occurred in their territory (Fig. 1). The boundaries of these regions were defined by their terrain, i.e. the boundaries of the separate terraces. On some terraces, only part of the area was evaluated, the investigation of the rest to be done in the future.

Of the 215 excavated test pits, no archaeological signs (excluding Modern Age village site finds and layers) were recorded in 126 (58%), doubtful signs in 37 (17%), and clearer signs in 52 (24%). Of the 15 evaluated regions, new, as yet unknown archaeological localities were recorded in ten. Because the evaluations were conducted in places where no archaeological site was known, this can be judged as a very large percentage that shows the especially dense incidence of archaeological objects on the terraces of the Neris valley. The 2013 investigation identified a total of 12 new archaeological localities with cultural layers and finds from various periods: Mesolithic, Early Bronze Age, 1st millennium, and early 2nd millennium. The finds were probably connected with the habitation and economic activities of communities.